

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
БАЛУХ Василь Олексійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
декан філософсько-теологічного факультету

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
СТОКОЛОС Надія Георгіївна,
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славистичного університету,
проректор з наукової роботи, завідувач кафедрою
всесвітньої історії та країнознавства

кандидат історичних наук, доцент
КМЕТЬ Василь Федорович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри давньої історії України
та архівознавства, директор Наукової бібліотеки

Захист відбудеться “24” грудня 2014 р. о 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 48. 125. 01 у Національному університеті “Острозька академія” (35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету “Острозька академія” (35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2)

Автореферат розіслано 21.11.2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

В. В. ПАВЛЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За часів незалежності України постійно зростає інтерес у суспільстві до релігійних питань та відбуваються значні релігійні трансформації. Так, зросла кількість зареєстрованих релігійних громад, заявили про себе й активізували діяльність конфесії, які за часів радянської влади фактично були під забороною, відбулося переформатування традиційних для України церков, зокрема, колись єдине в Україні Православ'я зараз поділене на три великі церкви. Спостерігаємо також вихід конфесій із «релігійного гетто», в яке свого часу загнала їх радянська влада, обмеживши їхню діяльність вузькою релігійною сферою. Зараз конфесії України все більше уваги звертають на місіонерську, просвітницьку, благодійну і соціально значущу діяльність, яка була притаманна для них у «дорадянський» період.

Сучасна Галичина, на відміну від інших регіонів України, відрізняється різноманіттям церков східного обряду. Домінуючою є Українська греко-католицька церква (УГКЦ). Доволі сильні позиції у даному регіоні має УАПЦ. Впливовими також є Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) та Українська православна церква (УПЦ), що фактично є філією РПЦ. Цей стан речей на Галичині обумовлений значною мірою процесами у релігійній сфері, що відбувалися тут у післявоєнний час, зокрема у період 1945–1965 рр. Саме тоді було юридично ліквідовано Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ), яка змушена була піти у підпілля, здійснювався інтенсивний процес «оправославлення» колишніх греко-католицьких парафій, оформлення структур РПЦ, а також атеїзація населення регіону. Всі ці процеси здійснювалися під керівництвом органів радянської влади. Тому нинішнє різноманіття церков східного обряду на Галичині фактично є наслідком радянської політики. І щоб аналізувати та прогнозувати релігійні процеси у цьому регіоні, необхідно з'ясувати специфіку функціонування структур УГКЦ і РПЦ і звернутися до подій, які відбувалися тут у 1945–1965 рр.

Необхідність дослідження вказаної проблеми визначається ще й тим, що аналіз трансформації християнських конфесій у Східній Галичині в умовах тоталітарного режиму у вітчизняній і зарубіжній релігієзнавчій літературі стосувався переважно ліквідації УГКЦ. Натомість православні конфесії, які діяли в регіоні, стан і тенденції їхнього розвитку, специфіка їхнього діалогу з радянською владою, що до нашого часу визначають орієнтири міжконфесійних та державно-конфесійних відносин, залишалися поза увагою дослідників.

Події початку XXI ст., коли українців вкотре проєкцезаменивали на міцність їхнього національного характеру та здатність до самостійного державотворення, загострюють потребу нового осмислення та переоцінення правдивості й наукової достовірності історії Церкви в Східній Галичині. Більше того, сучасні умови справді сприяють відкриттю

її правдивих сторінок для подальшого вивчення та популяризації на загальнонаціональному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Феномен релігійного життя: ретроперспективи і реалії» (номер державної реєстрації 0110U000191).

Мета і завдання роботи. Метою дисертації є комплексне дослідження специфіки функціонування УГКЦ та РПЦ у Східній Галичині в 1945–1965 рр., форм і методів впливу органів радянської влади на трансформаційні процеси даних конфесій регіону.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати політико-правові підстави створення і особливості діяльності інституту уповноважених Ради у справах Руської православної церкви при РНК СРСР (з 1946 року при Раді Міністрів СРСР) та витлумачити їх місце і роль у системі місцевих органів;
- проаналізувати участь органів радянської влади у створенні «Ініціативної групи з возз'єднання греко-католицької церкви із православною церквою» та визначити місце їхнього керівництва у реалізації програмних засад інституції;
- висвітлити роль органів радянської влади в організації та проведенні Львівського собору 1946 р. з метою ліквідації УГКЦ на теренах Західної України і простежити особливості політики «оправославлення» вірних;
- проілюструвати основні форми та методи державної церковно-релігійної політики, спрямованої на встановлення тотального контролю за духовним та парафіяльним життям віруючих шляхом створення при Львівсько-Тернопільській єпархії православного часопису, а також у спробі відкриття у Львові православної семінарії;
- охарактеризувати специфічні риси економічної політики радянської влади щодо РПЦ на теренах Східної Галичини з метою її узалежнення від радянської системи управління державою;
- виявити домінуючі тенденції антицерковної політики місцевих владних структур у період масової антирелігійної кампанії 1958–1964 рр. та з'ясувати характер і основні форми співпраці державних чиновників з релігійними громадами РПЦ;
- реконструювати релігійну мережу РПЦ в Східній Галичині та обґрунтувати визначальні чинники, які впливали на динаміку її зміни у період «відлиги», а відтак здійснити компаративний аналіз розвитку церковно-релігійного життя в інших регіонах тодішньої України.

Об'єктом дослідження є державно-церковні відносини в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР), а предметом – специфіка функціонування структур УГКЦ та РПЦ у Східній Галичині в умовах радянської моделі державно-церковних відносин у період 1945–1965 років.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і успішного розв'язання поставлених завдань дисертант використовував як загальнонаукові принципи та методи науково-історичного дослідження, так і специфічно релігієзнавчі.

Вивчаючи проблему державно-церковних відносин в УРСР, їх імплементації та відображенні на церковно-релігійному житті УГКЦ і РКЦ в Східній Галичині, ми застосовували передусім принципи історизму, об'єктивності, а також позаконфесійності, світоглядного плюралізму, системності та поліметодичності. Їх застосування дало можливість неупереджено та науково виважено дослідити означену проблему.

Успішному розв'язанню окреслених завдань сприяло залучення до дослідницького інструментарію методу історичної реконструкції, інституційної класифікації, статистичної аналітики, а також методів компаративістського, хронологічного та структурно-функціонального аналізу, що, в підсумку, дозволило здійснити комплексну об'єктивацію проблеми та проаналізувати визначальні форми впливу органів радянської влади на процес ліквідації УГКЦ, специфіку інституційного становлення та розвитку структур РПЦ на теренах Східної Галичини у 1945 – 1965 рр. Зокрема, відтворення історичного контексту досліджуваного періоду було здійснене завдяки методу історичної реконструкції, а використання порівняльного методу уможливило порівняння змісту загальнодержавної релігійної політики з її реалізацією в галицькому регіоні та виявлення її специфічних рис на регіональному рівні.

Звернення до першоджерел (архівних документів та опублікованих матеріалів, а також мемуарних свідчень) обумовило використання методів аналізу й синтезу, систематизації та узагальнення, котрі дисертант застосовував для формулювання елементів новизни, узагальнюючих положень і висновків.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1945–1965 років. Визначення нижньої межі пов'язане з низкою внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників. Навесні 1945 р. органи радянської влади почали цілеспрямований процес ліквідації УГКЦ та створення на її базі структур РПЦ на теренах Східної Галичини. Саме тоді відбулися масові арешти священнослужителів УГКЦ і почалася активна пропагандистська кампанія в радянській пресі, спрямована проти цієї церкви, була сформована Ініціативна група, яку очолив з о. Г. Костельник. Остання мала на меті провести собор, щоб проголосити офіційне «возз'єднання» греко-католиків із православними. Встановлення верхньої хронологічної межі 1965 роком зумовлено усуненням у 1964 р. від влади М. Хрущова, який ініціював перетворення СРСР на країну масового атеїзму і посилення тотального наступу на релігію, а також об'єднанням у грудні 1965 р. Ради у справах Руської православної церкви і Ради в справах релігійних культів у Раду в справах релігій при Раді Міністрів СРСР, що зумовило кардинальні зміни у діяльності цього органу державної влади.

Територіальні межі дослідження охоплюють східну частину історичної області, відомої під назвою Галичина. При входженні до складу УРСР вона не стала самостійною адміністративною одиницею. На галицьких землях у складі УРСР були створені Дрогобицька, Львівська, Станіславська і Тернопільська області. Причому до Тернопільської області частково увійшли землі Південної Волині (нинішні Кременецький, Шумський, Ланівецький та північна частина Збарзького районів).

Наукову новизну одержаних результатів визначають вибір і розробка теми дисертації, яка є комплексним історико-релігієзнавчим дослідженням впливу органів радянської влади на процес ліквідації УГКЦ та формування й розвиток на місці цієї Церкви структур РПЦ, специфіки функціонування цих структур на території Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей у 1945–1965 рр.

Основні результати, які визначають наукову новизну дисертаційної роботи, полягають у наступному:

Вперше:

- встановлено, що структури РПЦ на теренах Східної Галичини у післявоєнний період формувалися за безпосереднього сприяння та під пильним наглядом органів радянської влади, які були зацікавлені у створенні тут інституційної альтернативи УГКЦ;
- з'ясовано, що саме представники радянської влади були ініціаторами створення в Східній Галичині у післявоєнний період православної періодики та відкриття тут православної семінарії, однак ці ініціативи фактично зустріли саботаж з боку місцевого духовенства, представники якого у більшості випадків перейшли з УГКЦ у РПЦ;
- доведено, що органи радянської влади, не бажаючи допустити відродження уніатства, проводили в Східній Галичині більш ліберальну політику щодо РПЦ, ніж в інших регіонах УРСР, що значною мірою визначало специфіку розвитку релігієтворчого процесу на означеній території;
- обґрунтовано, що у Східній Галичині в атеїзації місцевого населення, яка активізувалася в період хрущовської «відлиги», акцент робився не стільки на адміністративно-насильницьких методах, скільки на методах просвітницьких і створенні громадської обрядовості, що певним чином визначало тут особливості атеїстичної роботи.

Уточнено:

- думку, що Ініціативна група, яка мала на меті приєднання греко-католиків Східної Галичини до РПЦ, була створена за розпорядженнями та безпосередньою участю державних органів влади і що навіть її керівник о. Г. Костельник доволі скептично ставився до ідеї «оправославлення» прихильників УГКЦ;
- твердження, що перехід мирян і духовенства УГКЦ в регіоні відбувся виключно завдяки ідеологічному та силовому тиску радянських спецслужб і державної карально-репресивної машини;

- тезу про те, що розповсюдження Православ'я в Східній Галичині, яке здійснювалося за безпосередньої участі органів радянської влади, викликало рішучий опір з боку вірян УГКЦ і через це «залишки уніатства» тривалий час зберігалися в церковнопарафіяльному житті РПЦ означеного регіону;

- припущення, що атеїстична пропаганда в часи хрущовської «відлиги», що виражалася як у цілеспрямованих антирелігійних кампаніях, так і в закритті храмів, сприяла активізації підпільної діяльності та інституційного оформлення катакомбної мережі офіційно ліквідованої УГКЦ.

Отримали подальший розвиток:

- узагальнюючі положення про те, що церковні процеси в Галичині у післявоєнний період були інспіровані й керовані органами радянської влади, а ліквідація унії й становлення Православ'я не мали реальної підтримки ні серед мирян, ні серед духовенства УГКЦ;

- думка, що активними організаторами Львівського собору 1946 р., на якому проголосили про воз'єднання греко-католиків Галичини з православними, були не лише релігійні діячі, а й органи радянської влади;

- твердження, що діячі Ініціативної групи, зокрема о. Г. Костельник, були проти форсованих темпів «оправославлення» греко-католиків Галичини; це, зокрема, створювало конфліктні ситуації між ними і представниками радянської влади;

- теза про те, що, незважаючи на здійснювану при підтримці органів радянської влади «оправославлення» греко-католиків Галичини, місцеве населення не лише зберігало «залишки уніатства», а й у більшості випадків продовжувало симпатизувати греко-католикам, що, зрештою, обумовило відродження їхньої Церкви у період розпаду СРСР і проголошення незалежності України.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації вирішено комплекс історико-релігієзнавчих проблем, які дали змогу проаналізувати і конкретизувати вплив і методи радянської влади з метою ліквідації УГКЦ, формування й розвитку структур РПЦ на території Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей у 1945–1965 рр. Вони актуальні й для сучасної України, оскільки на її території діють ієрархічні структури під юрисдикцією зарубіжного релігійного центру, геополітичні амбіції якого не зазнали істотних змін після розпаду Радянського Союзу та утворення незалежної України.

Практичне значення основних положень і висновків роботи полягає в тому, що вони можуть бути використані під час написання узагальнюючих праць з новітньої історії України, для наукових розробок з вивчення церковної історії та специфіки функціонування УГКЦ та РПЦ у досліджуваній період. Матеріали дисертації стануть суттєвим доповненням для розробки спеціальних і узагальнювальних курсів та при підготовці навчально-методичних посібників з історичних і релігієзнавчих дисциплін.

Апробація основних положень і результатів дослідження здійснювалася на науково-методичних семінарах кафедри релігієзнавства та

теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а також на міжнародних наукових конференціях: «Взаємовідносини між політикою і християнством» (Донецьк, 2006), «Історія релігії в Україні» (Львів, 2006), «Релігія і суспільство: нові преференції» (Чернівці, 2006), «Історія релігії в Україні» (Львів, 2013), «Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (Одеса, 2014), «Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львів, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 25 публікаціях, з яких 5 надруковано в наукових фахових виданнях України та у міжнародних.

Структура роботи обумовлена поставленою метою і завданнями. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (376 позицій, з яких джерельна база складає 265 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, із них основного тексту 187 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «Вступі» обґрунтовано актуальність теми, зазначено зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні й географічні межі дослідження, розкрито його методи, означено наукову новизну та практичне значення дисертаційної роботи, наведено відомості про публікації та апробацію одержаних результатів.

У першому розділі «Стан наукового вивчення та джерельна база дослідження» проаналізовано обсяг вивчення проблеми в історіографії, охарактеризовано джерельну базу дослідження.

У підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми» з'ясовано ступінь дослідження означених питань у науковій літературі, вказано на відсутність комплексних праць із проблеми у вітчизняній історіографії.

Зазначено, що роботи, пов'язані з досліджуваною тематикою, умовно можна поділити на кілька груп.

Першу з них складають праці церковних істориків і відомих релігійних діячів, таких, як: В. Антонович, С. Бендасюк, У. Ваврик, Е. Вінер, архієпископ Макарій (Оксіюк), К. Ружицький, М. Чемеринський, С. Хруцький та інші. У роботах зазначених авторів досліджуються питання, які стосувалися проблем Берестейської унії 1596 р., взаємовідносин греко-католиків і православних, зокрема на теренах Галичини; дехто з них порушував і питання про ліквідацію унії в Галичині після Другої світової війни.

Названі історики прагнули до певної об'єктивності. Хоча так чи інакше конфесійні симпатії давали про себе знати. Наприклад, спостерігаємо певну заангажованість авторів, що дотримувалися православного віровизнання, до Берестейської унії й греко-католицької церкви, зображуючи їх у негативному світлі. Закономірно, автори, що

належали до греко-католицького віровизнання, демонстрували в цих питаннях діаметрально протилежні підходи.

Про вищий ступінь об'єктивності можемо вести мову щодо зарубіжних авторів, які не належали до православного чи греко-католицького віровизнання і могли відносно незаангажовано розглядати трансформації, що відбувалися з Греко-католицькою церквою на теренах Галичини. До таких авторів, наприклад, належить Е. Вінтер.

Щодо робіт релігійних діячів, то їхньою особливістю є чітка конфесійно-ідеологічна визначеність та посилена увага до канонічних аспектів. Окрім того, їхні праці часто надто суб'єктивні, хоча погляд зсередини дозволяє доповнити сприйняття загальної картини додатковими аспектами. Вони розширюють знання про той особливий світ, яким живе Церква.

До другої групи належать праці істориків, філософів, етнографів і релігієзнавців радянського періоду: В. Алексеева, С. Беци, В. Беляева, М. Болдижара, С. Возняка, Я. Галана та інші, які виходили у Галичині.

Специфіка цих досліджень полягає в тому, що вони творилися під тиском радянської державної ідеології, яка загалом мала атеїстичний характер. Звідси ухил цієї літератури у бік звинувачень, викривальності, навішування ярликів. Чорно-біле сприйняття всього, що пов'язане з релігією, незмінний каркас, змонтований з еклетичних цитат класиків марксизму-ленінізму та теоретиків «войовничого атеїзму», доповнювались у цих виданнях, як правило, лайливими дефініціями на зразок: «українська Греко-католицька церква – політичне угруповання реакційного духовенства», «прислужники імперіалізму», «церква – осередок мракобісся» тощо. Сприйняття Церкви та духовенства як чогось віджилого, формування відповідного стереотипу в громадській думці лише шкодило об'єктивному вивченню ролі Церкви в історії нашого народу. Щодо такого складного періоду в нашій історії, як період Другої світової війни, то радянські науковці дотримувалися випробуваної тактики: всебічне викриття невігідних для Греко-католицької церкви явищ, пов'язаних з колабораціонізмом, боротьбою ОУН–УПА тощо, і водночас замовчування патріотичної, благодійницької, душпастирської діяльності духовенства. У цьому ж руслі здійснювались накопичення і препарування фактів щодо джерельної бази для майбутніх праць.

Третю групу робіт, які стосуються ліквідації Української греко-католицької церкви та відновлення структур Руської православної церкви в Східній Галичині, складають роботи сучасних українських дослідників С. Білоконя, В. Кметя, А. Колодного, В. Пашенка, Н. Стоколос, Я. Стоцького та інших.

Зазначені автори, базуючись на нових, раніше малодоступних архівних матеріалах, дають зразок об'єктивного, позбавленого штампів і міфологем, підходу до аналізу документів. Вивчаючи ставлення радянської влади до релігії та релігійних організацій, вони акцентували увагу на специфіці реалізації цієї політики в Україні. Зокрема, у своїх дослідженнях звертали увагу на функціонування інституту уповноважених Ради в справах Руської

православної церкви (РСРПЦ) та Ради в справах релігійних культів (РСРК), а також на роль у вирішнні релігійних питань органів держбезпеки. Розглядали й питання ліквідації УГКЦ на території Галичини і поширення в цьому регіоні російського православ'я. Вказані дослідники звертали увагу й на такі специфічні сюжети, як співробітництво органів радянської влади з РПЦ у справі ліквідації УГКЦ та «пережитків уніатства», а також на діяльність греко-католиків у підпіллі.

До четвертої групи досліджень, які розглядають означену проблему, можна віднести роботи сучасних зарубіжних авторів: Б. Боцюрківа, Д. Дана, В. Маркуса, Д. Поспеловського, К. Скурата, К. Новаковські та інші.

Характерною рисою цих праць є те, що їх автори прагнули на основі доступних документів відтворити максимально вірогідну картину минулого. У них також містяться цікаві теоретичні міркування. Однак для деяких з цих праць характерні конфесійно-ідеологічна обмеженість та певна тематична однобокість. Також багатьом з них притаманне звернення уваги майже виключно на репресивні заходи радянської держави щодо представників релігійних конфесій, зокрема вірних УГКЦ. Така орієнтація звужує спектр досліджуваних проблем, залишаючи в тіні інші важливі аспекти. Але дослідження цієї групи багаті на архівні документи й становлять значну наукову цінність.

Хоча в роботах сучасних українських дослідників розглядаються різні аспекти ліквідації УГКЦ та створення на Галичині структур РПЦ, усе таки в них недостатньо уваги приділено показу специфіки цих процесів. Загалом досліджувана проблематика недостатньо представлена в історико-релігієзнавчих роботах, а тому потребує подальшого дослідження із залученням нових архівних матеріалів та корегування теоретико-методологічних підходів.

У підрозділі 1.2. «Характеристика джерел» охарактеризовано не опубліковані та опубліковані джерела, а також здійснено їх класифікацію.

Основу джерельної бази дослідження становлять джерела документальні: архів уповноваженого Ради у справах Руської православної церкви (РСРПЦ) та уповноваженого Ради у справах релігійних культів (РСРК) по УРСР, що містяться у фонді 4648 Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВОВУ); архів уповноважених РСРПЦ по Львівській та Дрогобицькій областях у фонді р-1332 Державного архіву Львівської області (ДАЛО); архів ЦК КПУ, який зберігається у фонді 1 Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ); архів Львівського обкому КПУ, що міститься у фонді 3 ДАЛО, та партархів Дрогобицького обкому КПУ, матеріали якого зберігаються у фонді 5001 ДАЛО.

У написанні дисертації були використані також матеріали Інституту рукописів Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України. Це документи, які стосуються проблем історії взаємовідносин греко-католиків та православних на теренах Західної України. Вони дають можливість зрозуміти проблеми возз'єднання греко-католиків та православних.

Друковані джерела умовно можна розділити на кілька груп.

Передовсім до них варто віднести законодавчі акти, які регулювали ставлення радянського уряду до Руської православної церкви та інших релігійних організацій. Вони дають змогу прослідкувати еволюцію релігійної політики радянської влади, виявити її специфіку в певні періоди, зокрема, в 1945–1965 рр.

Окрему групу матеріалів становлять постанови та укази, видані вищими ієрархами та Святішим синодом РПЦ, які регулювали внутрішнє життя цієї церкви в СРСР у період 1945–65 рр. Вказані матеріали дають можливість відстежити кадрові зміни, що відбувалися в РПЦ, зокрема, на теренах Галичини; розглянути ідейно-релігійні тенденції, яким надавався пріоритет у цій конфесії; також відстежити особливості боротьби православного духовенства із залишками уніатства на теренах Галичини.

До окремої групи варто віднести друковані джерела, що стосуються процесу ліквідації унії на Галичині. Передліквідаційний період представляють збірки документів про Львівський собор 1946 р. Туди ж відносимо звернення православних до ієрархів, матеріали про діяльність цього собору та «возз'єднавчий» процес. Особливу групу цих матеріалів становлять документи, які висвітлюють життя й діяльність Г. Костельника, одного з головних організаторів Львівського собору 1946 р.

Ще одну групу матеріалів складають друковані джерела, які висвітлювали внутрішнє життя новостворених на Галичині стархій РПЦ. Переважно ці документи друкувалися на сторінках православної періодики.

Остання група джерел містить спогади людей, які були свідками ліквідації УГКЦ на Галичині й становлення тут структур РПЦ. Незважаючи на суб'єктивність та заангажованість цих спогадів, вони заслуговують на увагу і дають можливість більш всебічно розглянути проблему.

Отже, джерельна база означеної теми, зважаючи на її видову різноманітність та змістовну насиченість, відкриває можливість для глибокого та різнобічного дослідження специфіки функціонування структур УГКЦ та РПЦ в умовах моделі державно-церковних відносин у 1945–1965 рр.

У другому розділі «Ліквідація Української греко-католицької церкви та формування структур Руської православної церкви у галицькому регіоні» розглянуто особливості радянської релігійної політики наприкінці Другої світової війни, показано процес ліквідації Української греко-католицької церкви на теренах Галичини, в якому активну участь брали представники радянської влади, а також розглянуто процес розбудови структур Руської православної церкви у Східній Галичині.

У підрозділі 2.1. «Створення в СРСР системи контролю за діяльністю релігійних організацій на завершальному етапі Другої світової війни» виокремлюються основні етапи еволюції політики радянської влади щодо релігійних організацій.

Основними документами, що показують систему контролю за діяльністю релігійних організацій, стала низка ленінських декретів

1917–20 рр., ключовими серед яких були «Декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (23.01.1918 р.) і закон «Про релігійні об'єднання» від 8 квітня 1929 р. У цей період була створена комісія по відокремленню Церкви від держави, котра координувалась Радою Народних Комісарів та органами Народного комісаріату внутрішніх справ, що ставили перед собою завдання знищення релігії.

Наступним етапом у церковній політиці радянського уряду став період 1939–41 рр., коли до складу СРСР були приєднані нові території на Заході. У результаті цього приєднання громадянами Радянського Союзу стали мільйони людей, які не пройшли «перевиховання» органами радянської влади і які, здебільшого, дотримувалися релігійних традицій. Тоді ж до складу радянської України увійшли землі Галичини, де домінували греко-католики.

СРСР, який готувався до війни, змушений був рахуватися з настроями і поглядами мільйонів своїх нових громадян. У зв'язку з цим спостерігалось помітне зменшення антирелігійної пропаганди. Події німецько-радянської війни 1941–1945 рр. призвели до змін у церковній політиці радянської влади. Радянське керівництво було зацікавлене в тому, щоб максимально мобілізувати ресурси для протидії німецькій окупації. Керівництво Радянського Союзу частково відходить від комуністичних ідеологем і традицій, звертаючись до традицій імперської Росії, серед яких важливе місце займали традиції православні. Відповідно, відбулося «потепління» радянської влади до РПЦ.

Важливу роль у посередництві між органами радянської влади й релігійними організаціями відігравали спеціально створені Ради в справах РПЦ та справах релігійних культів. Створення апаратів уповноважених РСРПЦ та РСРК відкривало кращі можливості контролю за релігійними організаціями, для проведення відповідної релігійної політики органами радянської влади. Стверджується, що створення цих структур полегшувало справу ліквідації УГКЦ та «возз'єднання» греко-католиків із РПЦ.

У підрозділі 2.2. «Роль органів радянської влади у створенні «Ініціативної групи по возз'єднанню греко-католицької церкви з православною церквою» та у проведенні Львівського собору 1946 р.» на підставі документальних матеріалів показано, що органи радянської влади (передусім апарати уповноважених РСРПЦ та РСРК, а також органи держбезпеки) брали активну участь у ліквідації Греко-католицької церкви на Галичині та у відповідному «інформаційному забезпеченні» процесу. З цією метою були здійснені широкомасштабні арешти греко-католицького духовенства, зокрема ієрархії; також була створена Ініціативна група, яка перебрала на себе керівництво церквою й розпочала процес ліквідації УГКЦ. Вона ж стала й організатором Львівського собору 1946 р., який задекларував ліквідацію Берестейської унії 1596 р. і прилучення українських греко-католиків до Православ'я. Усі ці кроки по ліквідації греко-католицизму на Галичині контролювалися органами радянської влади і здійснювалися за її активним сприянням.

Ліквідація УГКЦ на Галичині була обумовлена політичними мотивами. По-перше, представники радянської влади трактували цю церкву як осередок українського націоналізму. По-друге, їх непокоїв зв'язок цієї церкви з незалежним від СРСР Ватиканом.

У підрозділі 2.3. «Формування та діяльність православних єпархій в Східній Галичині» виявлено, що процес становлення й розвиток православних єпархій на теренах Галичини прискіпливо контролювався представниками органів радянської влади, зокрема уповноваженими РСРПЦ. З останніми єпископи змушені були узгоджувати практично всі свої дії. Уповноважені часто втручалися в церковні справи, визначали кадрову політику в єпархіях. Станом на 1945 р. на галицьких землях діяла лише одна православна єпархія – Львівсько-Тернопільська, яка була створена в 1941 р. У 1945 р. на цю єпископську кафедру був призначений Макарій (Оксіок).

Велика увага в галицьких єпархіях приділялася прилученню до Православ'я греко-католиків, ліквідації «залишків унії» у сфері обрядовості. З цією метою у лютому 1946 р. у Східній Галичині було створено дві нові єпархії РПЦ – Станіславсько-Коломийська й Дрогобицько-Самбірська. Для новостворених православних єпархій були висвячені архіереї: Антоній Пельвецький для Станіславсько-Коломийської єпархії та Михайл Мельник для Самбірсько-Дрогобицької. У 1959 р. у процесі територіально-адміністративної реформи Дрогобицьку область було об'єднано з Львівською, внаслідок чого автоматично було розформовано і Дрогобицько-Самбірську єпархію.

Наприкінці 40-х років, коли проблема приєднання греко-католиків до Православ'я в основному була вирішена (принаймні з формального погляду), віруючі на Галичині почали відчувати все більший тиск урядових структур. Політика «оправославлення», а потім атеїзації населення Галичини породжувала опір, який знаходив різні форми вияву. Зокрема, відбулася активізація підпільної мережі УГКЦ.

У підрозділі 2.4. «Становище УГКЦ у підпіллі та феномен покутництва» аналізуються масштаби трансформації греко-католицьких парафій, спосіб входження воз'єднаного духовенства в структуру Руської православної церкви та розкривається процес зародження і поширення релігійного руху покутників у західних областях України.

Встановлено, що динамічної, раптової і остаточної абсорбації УГКЦ в РПЦ, як цього очікувала радянська влада, не відбулося. Це змусило уповноваженого Ради у справах РПЦ при РМ СРСР по Українській РСР П. Ходченка скликати 22–23 квітня 1947 р. нараду уповноважених Ради західних областей УРСР та проаналізувати на ній хід справ з ліквідації УГКЦ. Резолюція наради засвідчила, що у Львівській області залишилися канонічно не оформленими православним єпископом 63 церкви (відповідно стільки ж парафій). 50 колишніх греко-католицьких священників не були зареєстровані уповноваженим Ради. У Дрогобицькій області відповідно – 34 церкви і 34 священники, у Станіславській області – 43 церкви і 31 священник, у Тернопільській області – 206 церков і

12 священників. Нарada із ліквідації «залишків уніатства» розробила заходи, які мали б активніше мобілізувати РПЦ в Україні, уповноважених Ради регіону, фінансові та місцеві органи влади для досягнення цієї мети.

Як встановлено на підставі аналізу оперативних даних держбезпеки, близько 200 парафій, 160 священників і декілька сотень черниць стали ядром підпільного служіння УГКЦ в Україні у 1950–1953 рр. Це дає підставу вважати, що хоча УГКЦ й була заборонена державною владою і понад 80 відсотків її священнослужителів і парафій перейшли до московського Православ'я, вона все ж не була знищена остаточно.

Як протидія ліквідації УГКЦ стало виникнення на Станіславщині у грудні 1954 р. руху покутників. Він охоплював тих віруючих, які були розчаровані політикою Ватикану, що спрямовувалась на встановлення контактів із Москвою. Органи державної влади, вбачаючи у доктрині покутників антирадянську позицію, заарештували і засудили у 1959–1962 рр. засновників цього руху, що призвело до його короткотривалого згасання. У 1963 р. рух покутників знову відновився, а паломництво віруючих із західних областей України до т. зв. святої Середнянської гори активізувалося. Відповідно із цими віруючими влада почала проводити активнішу пропагандистську атеїстичну роботу. Допомогало їй у цьому московське Православ'я. Спільними зусиллями вдалося тимчасово мінімізувати діяльність покутників.

Незадоволене рішеннями Третьої сесії II Ватиканського собору покутництво знову почало відроджуватися, відповідно активізувалася боротьба проти нього державної влади. Загалом, у Галицькому регіоні кількість активних покутників не перевищувала 300 віруючих, які ігнорували будь-які державні і громадські заходи радянської влади.

У третьому розділі «Специфіка функціонування парафій Руської православної церкви в Східній Галичині (1945–1965 рр.)» розглянуті умови, в яких доводилося діяти парафіям Руської православної церкви в галицьких областях у 1945–1965 рр., а також зміни мережі цих парафій у зазначений період.

У підрозділі 3.1. «Економічні аспекти політики радянської влади щодо Руської православної церкви та їх прояви в галицькому регіоні» доведено, що в СРСР існувала система, з допомогою якої можна було здійснювати фінансово-економічний тиск на релігійні організації. Водночас цю систему правомірно розглядати як доволі гнучку. В одних випадках, коли виникала потреба використати для певних потреб радянської влади ту чи іншу конфесію, цей тиск зменшувався. Більше того, навіть могла надаватися фінансова допомога «потрібним» релігійним структурам. Так було на Галичині в другій половині 40-х років, коли органи радянської влади всліяко підтримували тут РПЦ, яка, за їхнім задумом, мала знищити тут греко-католицизм. В інших же випадках, коли конфесія втрачала інтерес для радянської влади, тоді на неї посилювався фінансово-економічний тиск. Так, зокрема, спостерігаємо посилення цього тиску на РПЦ на теренах Галичини у 50-х – першій половині 60-х років.

У підрозділі 3.2. «**Особливості виявів та впливу атеїстичної пропаганди на духовно-культурне життя краю**» досліджено, що атеїстична робота, яка проводилася на теренах Галичини в 1945—1965 рр., мала свою специфіку й помітно відрізнялася від такої діяльності як в інших регіонах України, так і загалом Радянського Союзу. У перші післявоєнні роки, коли на Галичині стояло питання ліквідації УГКЦ, «пряма» атеїстична робота тут не здійснювалася. Увага приділялася в основному критиці унії та католицизму. Це питання залишалося актуальним для радянських пропагандистів і в наступні часи. Коли після смерті Й. Сталіна намагалися активізувати атеїстичну роботу, на Галичині це практично залишилося непомітним.

Правда, коли наприкінці 50-х і особливо на початку 60-х років відбулася активізація атеїстичної роботи в галицьких областях, вона, порівняно з іншими регіонами, була більш «м'якою». Особливо це стосувалося «боротьби» з РПЦ, яка мусила конкурувати з небажаною для радянської влади підпільною УГКЦ.

У той же час саме в Галичині вперше почали широко використовувати таку «м'яку» форму атеїстичної роботи, як впровадження нової громадянської обрядовості. Воно мало певний успіх, оскільки відповідало ментальним особливостям українців, зокрема їхньому потягу до естетичного й артистичного.

У підрозділі 3.3. «**Зміни в парафіяльній мережі Руської православної церкви у галицькому регіоні**» показано, що в період з 1945 по 1965 рр. мережа парафій РПЦ на теренах Галичини зазнала істотних змін. На початку 1945 р. Православ'я було маргінальним явищем у цьому регіоні. На кожную із тодішніх галицьких областей припадало щонайбільше по 3 парафії. Незважаючи на те, тут була «відновлена», а фактично заново створена Львівсько-Тернопільська єпархія РПЦ, абсолютна більшість її приходів знаходилася не на історичних землях Галичини, а на Кременеччині, яка була частиною Великої Волині. Протягом 1945 р. відбувся певний ріст православних парафій на території власне Галичини. Це здійснювалося переважно за рахунок переселенців із Холмщини, які дотримувалися православного віровизнання.

Значні зміни у парафіяльній мережі на Галичині відбулися після Львівського собору 1946 р. Колишні парафії Греко-католицької церкви почали переходити на Православ'я. Саме за рахунок цього стрімко зростає кількість парафій РПЦ на Галичині. У той же час тут було створено три повноцінні єпархії РПЦ — Львівсько-Тернопільська, Станіславсько-Коломийська й Самбірсько-Тернопільська. Фактично до кінця 40-х років тривав процес ліквідації уніатства на Галичині. Відповідно, органи радянської влади сприяли розбудові тут парафіяльної мережі РПЦ.

Однак у 50-х роках це сприяння закінчилося. Під тиском радянської влади почався поступовий процес скорочення кількості православних парафій. Правда, це скорочення не було суттєвим.

У першій половині 60-х років почався процес масового зняття з реєстрації релігійних громад РПЦ та закриття храмів. Ця кампанія,

санкціонована радянською владою, торкнулася практично всіх регіонів РСРС, у т.ч. й Галичини. Пік закриття храмів припав на 1961–1962 рр. У результаті цього значно скоротилася мережа парафій у регіоні. На середину 60-х рр. ситуація стабілізувалася, кампанія закриття храмів РПЦ припинилася. Відтоді мережа православних парафій на Галичині не зазнавала суттєвих змін аж до періоду т.зв. перебудови.

У підрозділі 3.4. «Започаткування видруку православної періодики в регіоні та спроби відкриття православної семінарії у Львові» показано, що органи радянської влади, проводячи специфічну релігійну політику в Галичині, прагнули тут зміцнювати й розвивати православні інституції, особливо ті, які виконували пропагандистську функцію й сприяли поширенню Православ'я. Зокрема, саме органи радянської влади були ініціаторами відкриття у Львові редакції православного журналу й всіляко підтримували ідею створення в місті православної семінарії. Але якщо роботу журналу (хай навіть з певними труднощами) вдалося налагодити, то ідея відкриття семінарії зазнала краху. Причиною став саботаж керівництва Львівсько-Тернопільської єпархії. Об'єктивно цей саботаж духовенством Львівсько-Тернопільської єпархії стримував розповсюдження Православ'я і сприяв збереженню «залишків уніатства». Хоча, з іншого боку, православне духовенство Галичини завдяки цьому саботажу втратило унікальну можливість відкрити у Львові богословський навчальний заклад, який би міг стати важливим осередком релігійного життя.

У висновках підбито підсумки проведеного дослідження, узагальнено його результати.

1. З 1943 р. радянська влада, відмовившись від різкої конфронтації з релігійними організаціями, помітно змінила свою релігійну політику. Це було викликано передусім умовами воєнного часу. Радянська влада, аби добитися перемоги над німецькими окупантами, змушена була максимально консолідувати суспільство. І в цьому випадку не останню роль відігравала підтримка релігійних організацій, передусім РПЦ. З останньою радянська влада фактично уклала негласний договір, пішовши на співробітництво з нею. Цю конфесію вона навіть намагалася використати у потрібних їй цілях.

Водночас у Радянському Союзі почала створюватися система широкомасштабного контролю за релігійними організаціями. З цією метою при Раді народних комісарів були сформовані спеціальні органи – Рада у справах Руської православної церкви і Рада в справах релігійних культур з відповідними апаратами на рівні союзних республік і областей. Уповноважені цих органів здійснювали жорсткий контроль за діяльністю конфесій, а в деяких випадках навіть втручалися в їхню роботу.

2. Система контролю за діяльністю релігійних організацій наприкінці Другої світової війни, а також співробітництво з РПЦ відкривало для радянської влади непогані можливості щодо ліквідації в Галичині Української греко-католицької церкви, яку радянські очільники трактували

як вкрай небажану конфесію, оскільки вона підпорядковувалась іноземному центру – Ватикану, а деякі її священники співпрацювали з українським націоналістичним підпіллям.

Документально підтверджено, що план ліквідації УГКЦ був детально розроблений органами державної влади на початку 1945 р., який відразу почав втілюватися. Основними ланками цього плану були: масові репресії проти греко-католицького духовенства, передусім ієрархії Церкви; дезорганізація управлінських структур цієї Церкви; створення т.зв. Ініціативної групи, яка самочинно перебрала на себе управління Церквою; організація цієї групою переходу греко-католиків на Православ'я, де однією з головних ланок мало стати проведення «возз'єднавчого» собору. У цьому процесі не останню роль мала відігравати РПЦ, структури якої при підтримці радянської влади почали активно створюватися в Галичині.

3. Активна фаза ліквідації УГКЦ розпочалася в лютому 1946 р., коли група колишніх греко-католиків здійснила офіційний перехід на Православ'я. Тоді ж з їх числа було висвячено два єпископи для новостворених православних єпархій Східної Галичини. Це дало поштовх для активного творення православних структур у регіоні. Цей процес всіляко підтримувався органами радянської влади. Не без їх впливу здійснювалася кадрова політика в Львівській, Станіславській та Дрогобицькій єпархіях. Так, єпископами Станіславсько-Коломийської та Самбірсько-Дрогобицької єпархії стали співорганізатори Ініціативної групи Антоній (Пельвецький) та Михайл (Мельник). Паралельно з цим почалися широкомасштабні репресії проти духовенства. У результаті цього діяльність Греко-католицької церкви була паралізована. Представники радянської влади безпосередньо втручалися в роботу єпархій. Особливу увагу радянські чиновники приділяли питанням боротьби єпархіальних архієреїв з Греко-католицькою церквою.

Проведення релігійної політики в Східній Галичині помітно відрізнялося від інших регіонів Радянського Союзу. Тут радянська влада всіляко сприяла розвитку релігійних структур. Офіційне приєднання греко-католиків Галичини до РПЦ задекларував Львівський собор 1946 р., реальними організаторами якого були органи радянської влади.

4. Для пришвидшеного «оправославлення» греко-католиків Галичини представники радянських органів ініціювали створення в Львівсько-Тернопільській єпархії православного часопису, а також всіляко сприяли відкриттю у Львові православної семінарії. Щодо православної семінарії у Львові, то вона так і не була створена. Фактично це сталося через саботаж вищого православного духовенства Львівсько-Тернопільської єпархії. У той час у середовищі оправославлених віруючих і духовенства Галичини нерідко траплялися випадки саботажу ініціатив радянської влади, які були спрямовані на форсоване насадження православних уявлень і традицій. Часопис «Єпархіальний вісник» (пізніше він мав назву «Православний вісник») був заснований і почав виходити.

5. Релігійна політика радянської влади знаходила свій вияв і в сфері фінансово-економічній. На середину 40-х рр. у СРСР сформувалася система, з допомогою якої можна було здійснювати фінансово-економічний тиск на релігійні організації. Правда, вона зазнавала корегування в залежності від ситуації і характеризувалася значною гнучкістю. Оскільки РПЦ співробітничала з радянськими органами, то фінансово-економічна політика щодо цієї конфесії відзначалася відносним лібералізмом. Таке ліберальне ставлення чітко простежувалося в Галичині в другій половині 40-х років. Фіксувалися навіть випадки матеріальної допомоги, яка надавалася органами радянської влади структурам РПЦ у Галичині. Щоправда, у 50-х – першій половині 60-х років ситуація змінюється – посилюється фінансово-економічний тиск на Православну церкву в цьому регіоні. Такий стан речей можна пояснити втратою інтересу радянської влади до боротьби з Греко-католицькою церквою. На той час серед радянських керівників утвердилася думка, ніби Греко-католицька церква була практично ліквідована, адже офіційно вона не існувала. Через те з боку радянської влади відбулися зміни у ставленні до РПЦ в Галичині, де раніше ця Церква підтримувалася для боротьби з греко-католиками.

6. Хоча в умовах Галичини радянська влада проводила відносно ліберальну релігійну політику, намагаючись не ображати почуття віруючих, проте згодом тут також набула поширення антирелігійна (атеїстична) пропаганда. У другій половині 40-х рр. ця пропаганда переважно зводилася до критики Ватикану й Греко-католицької церкви. Зокрема, масово тиражувалися публіцистичні твори Я. Галана. Питання боротьби з унією залишалось актуальним для радянських пропагандистів і в наступні часи.

Наприкінці 50-х і особливо на початку 60-х років у Галичині атеїстична робота помітно активізувалася, що було пов'язано із загальносоюзною кампанією «наступу на релігію». Хоча тут цей наступ був відносно поміркований, якщо порівнювати з іншими регіонами, оскільки все-таки враховувалися особливості Галичини в релігійному плані.

Однією з активних форм атеїстичної роботи в регіоні стало поширення нової громадянської обрядовості. Галичина навіть стала лідером у цій справі. Відносно успішне впровадження нової громадянської обрядовості в цьому регіоні можна, зокрема, пояснити тим, що ця справа відповідала ментальним особливостям українців.

7. Релігійна політика, яка проводилася в Галичині в 1945–1965 рр., мала також вплив на зміни релігійної мережі цього регіону. Кардинальні трансформації відбулися тут зі структурами УГКЦ та РПЦ. Ці трансформації припали на другу половину 40-х і на початок 60-х років. Так, у другій половині 40-х років була офіційно ліквідована УГКЦ, найбільша релігійна організація Галичини. Більшість її громад перейшли до складу РПЦ. Ця Церква, яка до того часу була маргінальною конфесією в Галичині, стала найбільшою релігійною організацією цього регіону. У зв'язку з тим, що до кінця 40-х років тривав процес ліквідації Греко-католицької церкви, органи радянської влади сприяли розбудові структур РПЦ у галицьких областях.

Сприяння, яке надавала радянська влада РПЦ цього регіону, закінчилось у 50-х рр. Тоді під певним тиском органів радянської влади почався поступовий процес скорочення кількості православних парафій у Галичині. Проте він тоді не став масовим.

Ситуація змінилася в першій половині 60-х років, коли в Галичині розпочався процес масового зняття з реєстрації релігійних громад РПЦ та закриття храмів. Скоротилася також чисельність православного духовенства в регіоні. Пік цього процесу припав на 1962 р. На середину 60-х рр. ситуація стабілізувалася. З того часу мережа православних громад у Галичині не зазнавала великих змін практично аж до періоду т.зв. перебудови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Лагодич М. Громадська обрядовість як засіб антирелігійної боротьби у радянській Галичині в середині ХХ ст. / Микола Лагодич // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – №2(8). – С. 76-80.
2. Лагодич М. Відновлення Православної Церкви в радянській Галичині / Микола Лагодич // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острого: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2012. – Вип. 7. – С. 123-138.
3. Лагодич М. Ідеологічна роль, особливості структури та діяльності Ради у справах РПЦ: до 70-ліття з часу створення / М. Лагодич // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – № 3-4 (11-12). – С. 277-284.
4. Лагодич М. М. Вплив радянської релігійної політики на конфесійні трансформації та структуризацію церковних відносин у Галичині (1944 – 1965 рр.) / Микола Лагодич // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2014. – № 87. – С. 109-114.
5. Lahodych M. M. Formation and activity of the Russian Orthodox Church eparchies in Galicia in the 1945-65 s. / M. M. Lahodych // Modern Science – Moderní věda. – Prague, 2014. – № 3. – P. 174-181.

Публікації в інших наукових збірниках та матеріалах наукових конференцій:

6. Лагодич М. Економічна політика радянського уряду як засіб боротьби з Православною Церквою в СРСР у середині ХХ ст. / Микола Лагодич // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Вип. 291–292. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 67-70.
7. Лагодич М. Антирелігійна боротьба в СРСР у середині ХХ ст. / Микола Лагодич // Матеріали міжнародної научної конференції „Взаимоотношения между политикой и христианством”, Донецк, 24–25 февраля, 2006 / Донецкий христианский университет. – Ровно: ПП ДМ, 2006. – С. 39-43;

8. Лагодич М., Преловська І. Громадська обрядовість як засіб антирелігійної боротьби у радянській Галичині в середині ХХ ст. / Микола Лагодич, Ірина Преловська // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2006. – Книга І. – Львів: „Логос”, 2006. – С. 352-356.
9. Лагодич М. Спроба відкриття православної семінарії у Львові (1945-55 рр.) / Микола Лагодич // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2013. – Книга І. – Львів: „Логос”, 2013. – С. 561-571.
10. Лагодич М. Економічна складова боротьби з РПЦ в СРСР у середині ХХ ст. / Микола Лагодич // «Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса) Україна, 21-22 червня 2014 року). – Одеса: «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2014. – С. 57-61.
11. Лагодич М. М. Православна періодика в повоєнній Галичині / прот. Миколай Лагодич // «Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 липня 2014 року). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. – С. 19-23.
12. Лагодич М. Відновлення Православної Церкви в радянській Галичині / Микола Лагодич // Богословський вісник: збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2008. – № 1. – С. 57-91.
13. Лагодич М. Правове становище РПЦ в 1917–45 рр. / Микола Лагодич // Богословський вісник: збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2009. – № 2. – С. 39-48.
14. Лагодич М. Рада у справах РПЦ: історико-правовий аналіз / Микола Лагодич. // Богословський вісник: збірник наукових праць. – Чернівці: ЧНУ, 2010. – № 3. – С. 24-40.
15. Лагодич М. Система обліку і реєстрації православних громад і духовенства в СРСР у період 1945–65 рр.: аналіз законодавчої бази / Микола Лагодич // Богословський вісник. – Чернівці, 2011. – № 4. – С. 11-21.
16. Гавриїл Костельник: богослов та філософ / Микола Лагодич // Філософсько-богословська спадщина мислителів XVII-XX ст.: колект. монографія / за ред. член-кор. НАПН України В. О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 78-91.
17. Лагодич М. Феномен покутництва в радянській Україні / Микола Лагодич // Богословський вісник. – Чернівці, 2014. – № 9. – С. 26-31.

АНОТАЦІЯ

Лагодич М. М. Специфіка функціонування структур Української греко-католицької та Руської православної церков у Східній Галичині в умовах радянської моделі державно-церковних відносин (1945–1965 рр.) – Рукопис (219 с.)

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний університет “Острозька академія”. – Острог, 2014.

Дисертація висвітлює особливості політики Радянської держави щодо діючих у Східній Галичині структур Української греко-католицької та Руської православної церков. На основі архівної джерельної бази та наявної історіографії аналізуються форми та методи державної політики щодо цих Церков, їх реакція на політику, яка проводилась, а також її наслідки. Простежуються особливості розвитку досліджуваних релігійних структур у даному регіоні: структура, напрямки діяльності, проблеми, трансформації тощо. Охарактеризовано становище УГКЦ у радянському підпіллі та феномен покутництва, а також створення православної періодики в регіоні та відкриття православної семінарії у Львові. Проаналізовано процес створення системи контролю за релігійними організаціями у вигляді спеціальних Рад. Розкрито особливості економічної політики та атеїстичної пропаганди як засобів впливу на релігійне життя краю.

Ключові слова: державна політика, Східна Галичина, державно-церковні відносини, Українська греко-католицька церква, Руська православна церква, Московський патріархат, Ватикан, Львівський церковний собор, уповноважений, Рада у справах РПЦ, покутництво, семінарія, «Спархіяльний вісник».

АННОТАЦІЯ

Лагодич Н. Н. Специфика функционирования структур Украинской греко-католической и Русской православной церквей в Восточной Галичине в условиях советской модели государственно-церковных отношений (1945–1965 гг.) – Рукопись (219 с.)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный университет "Острожская академия". – Острог, 2014.

Диссертация освещает особенности политики Советского государства по отношению к действующим в Восточной Галичине структурам Украинской греко-католической и Русской православной церквей. На основании архивных источников и имеющейся историографии анализируются формы и методы государственной политики в отношении этих Церквей, их реакция на проводимую политику, а также ее последствия. Прослеживаются особенности развития исследуемых религиозных структур в данном регионе: структура, направления деятельности, проблемы, трансформации и т. д. Охарактеризованы положение УГКЦ в советском подполье и феномен покутничества, а также создания в регионе православной периодики и открытие православной семинарии во Львове. Проанализирован процесс создания системы контроля за религиозными организациями в виде специальных Советов. Раскрыты особенности экономической политики и атеистической пропаганды как методов влияния на религиозную жизнь края.

Ключевые слова: государственная политика, Восточная Галичина, государственно-церковные отношения, Украинская греко-католическая церковь, Русская православная церковь, Московский патриархат, Ватикан, Львовский церковный собор, уполномоченный, Совет по делам РПЦ, покутничество, семинария, «Епархиальный вестник».

SUMMARY

Lahodych M.M. The specific features of the Ukrainian Greek Catholic and Russian Orthodox church structures functioning in the Eastern Galicia under the condition of the Soviet model of church-state relations (1945–1965s.) – Manuscript (219 p.).

Thesis for a Candidate Degree in History. Speciality 09.00.11 – Religious studies. – National University of Ostroh Academy. – Ostrog, 2014.

The thesis dwells upon the peculiarities of the Soviet state policy regarding the existing structures of the Ukrainian Greek Catholic and Russian Orthodox churches in the Eastern Galicia. The research is based upon archival sources and the available historiography of the subject. The given paper analyzes the forms and methods of state policy regarding these churches, their reaction to the policy and its consequences. Thus the characteristic features in the development of these religious institutions in the given area can be traced: the structure, activities, problems, transformations, etc.

Within the framework of this research we have also analyzed the process of establishing a control system over religious organizations in the form of two special state bodies. The latter being the Council for Russian Orthodox Church and the Council in matters of worship with the corresponding state bodies at the level of the Soviet Union republics and separate regions. The role of the Soviet authorities in the creation of the «Initiative Group for the reunification of the Greek Catholic Church with the Orthodox Church» and in conducting the Lviv Synod in 1946 has also been studied in this paper.

This research also characterizes the process of formation and the activity of the Orthodox eparchies in the Eastern Galicia and studies the condition of the UGCC in the Soviet underground and the phenomenon of the so-called “pokutnytstvo”. The given paper reveals the peculiarities of the economic policy and the atheist propaganda, as the means of influencing the religious life of the region.

The given research justifies the periodization of the religious buildings’ closing and elimination process, emphasizes the region-based policy peculiarities of the party-state structures regarding the church structures. This thesis also identifies the reasons of the forced decrease of the religious network. It has been concluded that the elimination of the religious buildings in the East Galicia, most active in the late 1950s and early 1960s, was a purposeful vector of the state policy, carried out in accordance with the ideological priorities of the Soviet Union Communist Party, the USSR and Ukrainian SSR authorities and determined by the peculiarities of the public – political transformations in the country.

Within this research we have also dwelled upon the process of creating Orthodox periodicals in the East Galicia and opening the Orthodox seminary in Lviv

Key words: state policy, Eastern Galicia, church-state relations, Ukrainian Greek Catholic Church, Russian Orthodox Church, Moscow patriarchy, Vatican, Lviv church synod, commissary Council in the matters of ROC, “pokutnytstvo”, seminary, «Eparchy herald».

Підписано до друку 20.11.2014. Формат 60 x 84/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 0,9.

Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. А-001п.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.